

Mánáj sámegiella mánárgárdijn ja skávllåasstoájgen (SAÁ)

Rádevadde Siri Nystø Ráhka la ietjas barggoguojmij siegen Sáme låhkåmguovdátjin, Elin Fjellheim, Sara Ellen J. Eira Heahttá ja Randi Juuso, tjállám artihkkalav.

2021

Siri Nystø Ráhka

Dát artihkal ávddånbukta diedoijt sámegiellaj birra ja tjalmos guovte- ja moattegielak mánáj giellaávddånimev ja gáktu mánárgárde ja skávllåasstoájgge (SAÁ¹) máhtti gielajn barggat. Tjalmos sihke sámé mánárgárdijt, mánárgárdijt sámé ássudagájn, ietjá mánárgárdijt gánná li sámé máná ja skávllåasstoájgev gánná li sámé máná.

Vuonan li sámé definieriduvvam iemeálmugin vuodolága §108 ja ILO-konvensjåvnå nr. 169 tjadá. Duodden dasi, li sámé mánájn suodjalibme iemeálmugin ja minoritiehttan FN:a mánájkonvensjåvnå tjadá (Barne- og familiedepartementet 2003), mij tjuottjot riektáv ietjas gielav adnet ja ietjas kultuvra milta viessot. Mánárgården li sámé mánájn aj riektá sámé sisadnuj mánárgårddelága § 2 (2005) tjadá, mij mierret mánárgårdde galggá vieledit mánáj álldarav, doajmmamáhtukvuodadásev, sjiervev, sosiála ja kultuvralasj duogátjav. Dási gullu sámé mánáj giella ja kultuvrra.

Sámé máná mánárgården li juogu sámé mánárgården, mánárgården sámé ássudagájn jali ietjá mánárgården. Moadda máná vádtsi aj SAÁ:an gá li skávllåj álggám. Sihke háldadusguovlojn ja háldadusguovloj álggolin galggi mánárgárde ja SAÁ:a doarjjot mánáj sámegiellav. Divna mánárgárde galggi ávdedit guládallamav ja gielav. Galggi diedulattjat barggat mánáj gielajn, doarjjot guládallamav ja árvon adnet ja arvusmahttet gielav. Máná galggi aj sæbrrat dájmajda ma giellaávddånimev ávdedi. (Áhpadusdirektaráhtta 2017: 23.)

¹ Dárogiellaj: SFO

Sáme mánáigárdijn ja ietjá mánáigárdijn sáme ássudagáj la sámegeiella oajvvegiellan, ja dá mánáigárde galggi bisodit ja doarjjan liehket sáme kultuvrradábij ávddánibmáj ja vuojnnusin dahkat sáme gielav, kultuvrav, viessomvuogijt ja árvojt. Mánáigárde rámmapládna dættot jut “Sáme mánáigárde galggi mánáj sámegielak máhtudagáv ávdedit, nannit mánáj identitehtav ja sáme árvojt, sáme kultuvrav ja árbbedábij bisodit.” (Áhpadusdirektoráhtta 2017: 24). Ietjá mánáigárdijn gánná li sáme máná galggi máná “(...)mávtástuvvat vaj bisodi ja ávddánahtti gielasa, máhtudagás ja kultuvras berustahtek gánná rijkan árru.” (Áhpadusdirektoráhtta 2017: 25). Dættoduvvá aj mánáigárde sisadno galggá hiebaduvvat mánáj duogátja gáktuj, ja sáme kultuvrra vuordeduvvá liehket oassen mánáigárde sisanos.

Gá máná SAÁ:aj álggi, de galggá SAÁ oahppolága § 13-7 milta láhtjet dilev stáhkamij ja kultuvrra- ja asstoájggedájmajda hiebaduvvam mánáj álldarij ja berustimijda (Opplæringslova 1998). SAÁ:a galggá aj láhtjet dilev vaj sáme máná bessi ávddánit ja nannit sámegielav ja kultuvrav, ja galggá doarjjan liehket vaj máná bessi sáme kultuvrav átsádallat. SAÁ galggá duodden doarjjot mánájt vaj nanos identitehtav ja positijvalasj iesjgáváv ávddáni (Áhpadusdirektoráhtta 2021).

Sámegeielaj birra

Sábme la sámij árronguovllo Vuonan, Svierigin, Suoman ja Ruossjan. Gehtja kártav sáme oahpestiddijj næhttabielen: <https://samiskeveivisere.no/kart/>. Gávnnuji 10 sámegeiella: Oarjjelsámegeiella, ubbmemsámegeiella, bihtámsámegeiella, nuorttasámegeiella, anársámegeiella, gálldásámegeiella, áhkkelsámegeiella, giellásámegeiella ja dárjjesámegeiella.

Nuorttasámegeiella I stuorámus giellaguovllo Sámen ienemus sámegeielagij ja gábtjtá oasev Vuonas gitta Ufuotavuonas lulás Várjjagij, aktan nuortap guovlojn Svierigin ja Suoman. Vuonan, ja aj Svierigin, la duodden oarjjelsámegeiella, ubbmemsámegeiella, bihtámsámegeiella ja julevsámegeiella, gánná oarjjelsámegeiella ja julevsámegeiella li stuorámus giellajuohkusa. Oarjjelsámegeiella I Femunden-guovlos Engerdalenin nuorttalap guovlojda Vefsen-guovllo rádjáj, ja vijddudahka la suláj sæmme stuorre gá nuorttasáme guovllo. Julevsáme giellaguovllo I Sálltoduoddaris oarjján Bálágij nuorttan. Julev- ja oarjjelsáme guovlojda gulluji aj sulásasj guovlo svierigabielen.

Anársámegeiella I nuorttasuoman Anárjávrrre-guovlon, ja anársámegeielagijs la lassánam manemus jagijt diedulasj ja stuorra ælládahttembargo tjadá. Gálldásámegeiella ságastuvvá lullen Vuonan, Anár-guovlon Suoman, ja unnep oasen Ruossjan. Ruossjan Guoládagán la

duodden gielladasámeigiella, dárjjesámeigiella ja áhkkelsámeigiella. Gielladasámeigiella l ájnna giella mij ságastuvvá muhtem familjajs. Gávnnuji dássju gallegasj ulmutja gudi dárjjesámeigielav háldadi, ja áhkkelsámeigiella l gáhtomin. (Sáme giellagálldo u.å.)

Vuonan li nuorttasámeigiella, julevsámeigiella ja oarjjelsámeigiella almulasj giela. Da gálmma giela li uddni aj áhpadusgiela mánájjárdijn ja skávlájn. Gálmma ietjá giela gulluji aj Vuodnaj, ja da li bihtámsámeigiella, ubbmemsámeigiella ja gálldásámeigiella. (Todal 2019.) Sámeigiella gullu suoma-ugralasj giellafamilljaj, aktan suomagielaajn ja ungáragielaajn. Suoma-ugralasj giela ságastuvvi Sámen, Urála-guovlo birra ja lulás. Sámeigiella l dajnas ietjá giellajuohkusin gá indoeuropealasj giela European, dagu dárogiella, ieñjilgiella ja dujskagiella. Sámeigiela ja dárogiela gaskan li dajnas stuorra gielalasj sieradusá, ja aj sámeigielaj gaskan li oalle stuorra gielalasj sieradusá. Ráddnágiela máhtti muhtem mærráj dádjadit nubbe nuppev, valla buojkulvissan de li stuorra sieradusá oarjjelsámeigiela ja nuorttasámeigiela gaskan.

Divna sámeigiela li oalle nuorra tjállemgiela. Histávrálatjtat li njálmálasj giellaárbbedábe guoddám gielav, ja subtsastallamvuogij ja njálmálasj máhttodábij tjadá l giella buolvas buolvvaj joarkkám. Sámeigiela tjállemgiella juo 1600-jagij ja 1700-jagij sinna ælláj gá vuostasj sáme tevsta tjáleduvvin dan ájggásasj tjállemvuohkáj. Moadda tjállemgiellanárma li dan maññáj anon læhkám. Udnásj nuortta-, julev- ja oarjjelsáme tjállemgiela dáhkkiduvvin ja sajjáduhteduvvin 1970-80 jagij sinna, ja daj jagij mañnel la tækstaproduksjávnná lassánam. Daj ietjá sámeigielaj tjállemgiela li aj oalle ádá, ja ælla divna sámeigielajn tjállemgiela. Gálldásámeigiela tjállemvuohke l anon læhkám 1970-jagij ávddála, madin alfabehtta ávddánij 1990-jagij sinna. Anársámeigiela tjállemvuohke dáhkkiduváj jagen 1996, gánná alfabehtta mij uddni aneduvvá dáhkkiduváj jagen 2004. Ruossjan aneduvvi kyrilla bokstáva gielladasámeigiela tjállemvuogen majt adnegáhtin jagen 1987, valla dárjjesámeigielan ja áhkkelsámeigielan ælla tjállemgiela. Ádásap tjállemgiela ma li dáhkkiduvvam li ubbmemsámeigiela tjállemvuohke mij dáhkkiduváj jagen 2016, ja bihtámsámeigiela tjállemvuohke mij normieriduváj jagen 2019. (Sáme giellagálldo u.å)

Guovte- ja moattegielakvuohhta ja giellaávddånibme

Moadda sáme máná li guovte- jali moattegielaga, ja ávddáni ja oahppi gielajt moatte láhkáj. Dábálasj la guovtegielak mánáj giela, sihke dádjadibme ja árra giellaproduksjávnná, e ávddána jur sæmme láhkáj ja sæmme buohhta (De Houwer 2021: 21). Da ávddáni iesjuhtik ævtoj ja máhtukvuodaj milta. Muhtem sáme mánáj nannusap giella l sámeigiella, madin ietjá sáme mánáj nannusap giella l dárogiella. Moadda sáme familjajn la sihke sámeigiella ja

dárogiella sijddagiellan. Muhtem sáme máná bajássjaddi aj guovtijn sámeielajn duodden dárogiellaj, svierigadárogiellaj ja/jali suomagiellaj. Moaddása e máhte sámeielav, ja iehtjáda vas li uddni oahppamin gielav.

Giellaávddánibme vájkkuduvvá sosiálalasj vájkkudusájs ja sebrudagás, dassta jus sámeigiella l majoritiettagiella jali minoritiettagiella lahkabirrusin ja bájkálasj sebrudagán. Vájku sámeigiella l sijddagiellan ja majoritiettagiella sebrudagán, de la huoman ietjá dille gá dárogielak mánáj danen gá sámeielajn li ietjá ævto, ressurša ja rámma giela gáktuj. Buojkulvissan li oahpponævojs vádne, ja sáme mánárgárddéfálaldagájs, áhpaddijjs ja mánárgárdeáhpaddijjs vádne.

Mánárgárdeberggijda ja iehtjádijda gudi gielajn barggi, la ájnas tjuovvot mánáj giellaávddánimev ja adnet fáhkagiela majna máhtta gávvidit ja guoradallat ávddánimev (Høigård 2019: 80–81). Árra giellaávddánimen la mánáj gielaámastibme suláj sæmmilágásj berustahtek jus mánná ámas avtav jali moadda giela. Gá guovte- ja moattegielak máná ámastigielav, de li sæmmi oase giela ja kognitijva systemas ma ávddáni gá avtagielak mánán. (Egeberg 2016: 57.) Guovte- ja moattegielak máná sjaddi álu árrat diedulattja gielaj hámi gáktuj. Gá mánán li moadda giela de árrat oadtju vásádusájt gielaj birra, ja ælvvá árrat duola dagu sieradásájt gielaj gaskan. Dan baktu ájttsi giela hámev. Giela hámev máhtta mánná ielvvot moatte láhkáj, ælvvá buojkulvissan juogu giellajienajt, sájdámiht, báhkohámiht jali gárgadisájt. Guládallama ja sosiála aktijvuodaj tjadá ámas mánná dájt gielalasj systemajt. Dárbbu dádjadit ja iesj moalgedit juojddá arvusmahtta ámastimev.

Mánárgárdeberggijda ja berggijda SAÁ:an la vuogas ja ávkken adnet máhtudagáv mánáj giela birra guovtegielasperspektijvan vaj hiebadit ja tjuovvot mánáj giellaávddánimev. Gielalasj sieradásájt viertti vieledit. Dárogielan li buojkulvissan moadda avtastávvalbágo. Sámeielan li ienep guoktastávvalbágo ja guhkep bágo ietjá dættojn ja stávvalij. Mánárgárdeberggijda ja iehtjádijda gudi mánáj barggi la dajna ávkken máhttet buohtastahttet gielajt ja dábddát gielalasj sieradásájt vaj dábddát mij la guovtegielagijda dábalasj giellaávddánibme ja mij la giellagássjelisvuohta jali ietjá gielalasj hástalus.

Giellastystema ámastibme

Mánná dábalattjat vokalisierigoahá 1-mánnusattjan, ja lahkke jage maññela buktá ienep ja ienep giellajienajt ma gulluji ietjas giellasebrudahkaj, juogu la avtagielak jali guovtegielak mánná. Ietjá giellajiena mánáj giellasebrudagán ma e giellaj jali gielajda gullu, gahttji ierit. Maññenagi de vokalisierim joarkká stávvaldabárdibmáj, avta konsonántajn ja avta vokálajn. Gá muhtem giellajienajt háldadi, de háddidallagáhti æjgádijit ja gærddádi jiednasekvensájt ja

muhtem mærráj bágojt majt juo dábddi. Árra giellaávddánimen ij la huoman tjielgga ságastibme, valla dát vuoset mánná l systematisierimin giellajienajt, ja dábddágoahtá iednegiela giellajienajt. Dat ávddánibme dahká aj jut mánná oahppagoahtá makkir jiena li álggojiena, gáktu da máhtti tjoahkkáj biejaduvvat ja gáktu aneduvvi. Mañenagi ámas mánná giela foniebmasystemav (jiednasystemav) duodden jiednadibmáj. Guovtegielak máná oahppi mañenagi sieradit gielaj gaskan oassen fonologijjalasj ávddánimes. (De Houwer 2021; Høigård 2019: 81–84.)

Moatte gielajn la dábálasj mánná álkkeibun dahká giellajienajt jali oanet bágojt ja jienajt. Dát guosská sihke avtagielak ja guovtegielak mánájda. Guovtegielak mánájda máhtti fonologijjalasj prosessa gássjelabbon dahkat diehtet makkir gielav njuorakmánná adná (De Houwer 2021.) Dábálasj vuoge jiednadimij álkedibmáj li giellajienajt guodet, málssot jienav ietjá jienajn, duoddit jienajt ja málssot jienaj sajijt bágo sinna. “Náv máhtta ‘ieddne’ sjaddat ‘ienne’, ‘bárrát’ sjaddat ‘bájját’ ja ‘páhper’ sjaddat ‘pápej’.” (Baal 2020: 60). Huoman, juska mánná adná dájtt álkedimij, de ij merkaj mánná l boasto láhkáj ávddánime. Mánájna la farra ienep dárbbu guládallat ja dárbbu báhkoboanndudahkaj, mij dahká jiednadibme ij állu sadjásis boade dalága. Dábálasj jiena ma li gássjelabbo jiednadit li buojkulvissan sieradit plosijvaj tjuodjelisvuodav, dagu /b/ ja /p/ gaskan. Plosijva máhtti aj málsođuvvat mánáj gielan, dagu álggojiedna /d/ boahtá /g/ sadjáj bágon *girdde*. Tremulánnta /r/ la aj hástaliddje jiedna mij dábálattjat mañnet ámastuvvá, ja dan jiena sádjáj gullá álu /l/ jali /j/. Buojkulvis la nuorttasáme bágos *riegan*: /riejan/→/jiejan/ (Pulk 2019: 39).

Akta dutkam nuorttasámegiela vuostasjgielak mánáj jiednadimbuvttadimes vuosedij nieljejága lidjin ámastam ienemusosev konsonántajs, ietján gá frikatijvajt /θ, ð, s, ʃ/, ⟨t, ð, s, ʃ⟩, affrikahtajt /ts dz, dz/, ⟨c z, ž⟩, nasálajt /ɲ/, ⟨ɲ⟩, tremulántav /r/, ⟨r⟩, ja laterala approksimántav /ʎ/, ⟨lj⟩. Duodden lidjin aj stuorra oasse diftáŋŋajs ja konsonántatjoahkkijis sajenis, duola dagu vuostasj jiena bágon dagu /sk, sn, sp, st/. Ietjá buojkulvisá lidjin konsonánta gassko bágon /rɔv, uj, urr, uss/. Máná ámastin konsonántatjoahkkijit guokta segmentaj buorep gá konsonántatjoahkkijit gálmma segmentaj. Máná dán dutkamin adnin aj álkedimprossesajt dagu assimilasjávnná gánná jiena sádjáj boahtá ietjá jiedna. Dát dáhpáduváj álu vaj /r/ foniemas bessat. Aj klusterbinnedibme guovddakonsonántajs dáhpáduváj gánná lidjin gálmma segmenta, dagu nuorttasáme bágon *skálžžut* gánná /l/ gádoj: /skaaldzʃuht/→/skaadzʃuht/. (Pulk 2019.) Buojkulvis julevsámegiela li álggokonsonánta /str/ bágon *stráddu* oaneduvvá /st/ jali dássju /t/.

Mañenagi gá máná báhkoboanndudahka lassán ja jiednadibme ávddán, de oadtju mánná aj dádjadimev báhkodahkama ja báhkostruktuvraj birra. Dutkama iesjguhtik rijkas

vuosedi li stuorra sieradusá jur goassa mánná oahppá giela sájjádimsystemav. Máná ámastu álu substantivvajt vuostatjin ávdđál gá verbajt ja adjektivvajt adnegáhti. (Høigård 2019: 96). Gielajn dagu sámegeiella, gánná li valjes sájjádim- ja suorgudimsystema, ámastuvvi dá systema árrat. Stuorra sieradus dárogielas la sámegeielajn li moadda sájjádimgehtjusa, sihke verbajt persávnáj milta gánná sierraláhkáj guovtjiláhkko sierat dárogielas, valla aj substantivvajt kasussystema l viehka vallje. Báhkko *goahte* julevsámegeiellaj, sájjáduvvá buojkulvissan moadda kasusajda. Duodden nominativvajt *goahte* ja genitivvajt *goade*, de li ietjá buojkulvisá *goaden*, *goades*, *goahtáj*, ja *gádiijn*. Bágo oadtju sierra kasusgehtjusijt ja li aj vokállarievddadusá vuostasj ja nuppát stávvalin, duodden guovddakonsonántaj málssomijda. Ájnas la dábdđát ja vieledit iesjuhtik sámegeiela grammatihkalasj sieradusájt. Buojkulvissan de li nuortta- ja julevsámegeielan gehtjusa ja grádamálssomsystema gánná guovddakonsonánta verbajn ja substantivvajn málssu. Oarjjelsámegeielan li gehtjusa, vokállamálssoma ja málssosjiena guovdásj grammatihkalasj ássje masi viertti berustimev biedjat.

Dutkam nuorttasámegeiela vuostasjgielagij ámastime birra vuonet jut máná vuostatjin oahppagáhti leksemajt ja dábalattjat adni álgon dássju avtav morfologijjalasj hámev leksemajda majt li ámastam. Buojkulvissan de máhtta mánná nuorttasámegeiellaj adnet *addit-*verbav dássju imperativvahámen *atte*. Mañenagi dárbaj mánná ienep morfologijjalasj hámiijt gá báhkoboandudahka lassán ja hábbmigoahtá njuolgadusájt báhkosaájjádimme birra. (Ijäs 2009: 54.) Mánná sájját dagu verbajt persávnáj milta ja substantivvajt lágoj milta, daj njuolgadusájt milta majt iesj la ámastam. Dán mutton máná sájjádimávdđánimen de la mánán dádjadibme bágo sájjáduvvi. Huoman de ij la divna sájjádimnjuolgadusájt oahppam ja mánná gæhttaladdá ietjas njuolgadusájt moatten aktivuodan, ja ij agev sjatta riehta. “Mánná máhtta buojkulvissan javllat ‘ároja’ gánná állessjattuk javllá ‘árruha’. (...) boastosájjádimme vuonet mánná ieret avtalágov moattelágos”. (Baal 2020: 60). Ietjá buojkulvis la gá mánná adná 3.persávná sájjádimhámev danna gánná 1.persávná sájjádimhábme galggá, dagu *mun boahtá*² (Ijäs 2011). Vuojnná aj sámmi viggamusáv oarjjelsámegeiela nuppátgiellaámastimen gánná verbajt 3.persávná presenshábme ja infinitivva álu aneduvvá danna gánná ij galga (Fjellheim 2007). Mánná l áttjudime dádjadimev giela vuogádagá birra ja jut bágo tjuovvu sájjádimstruktuvrajt, ja dákkir boastosájjádimme li oassen máná ávdđánimes. Nuorttasámegeielak³ mánáj giellaávdđánimen li substantivvajt ja verbajt vuodosájjádimvuogádagá sajenis gá máná li suláj gálmma ja niellja jagága (Baal 2004; 2009; Ijäs 2009; 2011).

² Julevsámegeiellaj járggáluvvam: mán boahtá

³ Ij gávnnu dutkam julev- ja oarjjelsáme geiellaámastime birra

Máná vuostasj moalgedime li moalgedime avta bágujn, juska mánán la vijdep sisadno moalgedibmáj gá jur dat ájnna báhko. Manjenagi gá la birrusin guovtejagák de bárdlogohtá guokta ja guokta bágo avtadahkan ja bágojt gárgadisálda (Baal 2020: 60). Máná gielalasj analijssa dahká jut adnegohtá ienep ja ienep bágojt gárgadissan, ja dahká allasis njuolgadusájt báhkobárdoma birra, ja kombinierigohtá aj gálmma bágo ja dan láhkáj vijdet gielalasj njuolgadusájt. Dábálasj la sihke sámeielan ja dárogielan jut máná guodá doajmmabágojt ja adná dássju leksikála bágojt gá da li bágo majt máná álu iesj váset ja tjadná vissa sisadnuj. (Høigård 2019: 98–102.) Madin guovtejahkásasj máná adná oanes moalgedimijt guovte bágoj, de la nieljejahkásasj máná guhkep moalgedimijt adnegohtám gánná l ienep sisadno. Vuodulasj syntávshalasj njuolgadusá ámastuvvi, juska ælla állu dagu állessjattugij gielan. Gudájahkásattjan li ájn vil guhkep ja dárkkelap moalgedime ja ienep syntávshalasj njuolgadusá sajenis.

Gáktu doarjjot ja barggat gielajn mánárgården ja SAÁ:an

Mánárgårde la huj ájnas giellaariedná sáme mánálda ja dahká moaddása sjaddi sámeielaga, ja vájkkut sáme giellabirrusij ávddánibmáj. Giellabarggo mánárgården viertti hiebaduvvat iesjguhtik mánájuohkusa milta. Le gus mánájuogos sámeielak juogos jali dárogielak juogos? Dárbaj gus gielav nannit ja bisodit jali rievddat giellaanov dárogielas sámeielaj? Álles Vuonan ja sámen la sámeielan minoritiettagielan. Dutkam vuoset intensijva giellaadnem la dárbulasj vaj máná galggi sámeielav buktet ja ávddánit (Svonni 1993). Vaj oadtjot ienep giellaadnijn ja vaj nannit minoritiettagielav viertti danen adnuj válldet nanos giellamodellaj mánárgårdijn ja skávlájn. Viertti sierra dættov biedjat minoritiettagielaj vaj galggá nanos gielalasj báhtusij oadtjot, ja dav jáksá gá sámeielan l oajvveielan áhpadusán ja aneduvvá juohkka aktijvuodan. Nanos giellamodella báhtusa minoritiettagielan gáktuj li guovtegielakvuohka ja tjálamáhtto guovte giellaj, ja giellaælládahttem ja giellabisodibme. Akta modælla la giellabiessomodælla mij buoragit hiehpá mánárgårdijda gánná máná sijddagiellan la ietjá giellan gá sámeielan. Modælla tjalmos sámeielan oahppamav ja ávdedimev, ja máhtta tjadaduvvat giellabiessen álles jali lahkke ájge. Ietjá modælla la giellabisodimodælla mij hiehpá mánárgårdijda gánná máná sijddagiellan l sámeielan. Ulmme la bisodit ja ávddánit máná sámeielav. (Baker og Wright 2021; NOU 2016:18.)

Akta buojkulvis vuorbástuvvam giellabargos mánárgården ja skávlán la Elgá-prosjækta, gánná nahkin oarjjelsámeielav ælládahttet nanos giellamodella ja giellabiesset tjadá. Nahkin dajna mánájt dahkat oarjjelsámeielagin. Mánárgården li sámeielak mánájuogos gudi stuorra oasev biejves adnin dássju sámeielaj ja bessin ietjasa sierra sajev

adnet mij sjattaj sámezielbájkke ja giellaariedná. Gå máná skávlláj álgin li áhpadus sámezielaj moadda fágajn, ja máná oadtjun sámeziela áhpadusáv skávlájagij tjadá. (Todal 2007.) Jon todal vuoset Elgáj ja ávddánbukta giellabiessemánájgárdijt dán mikroleksjávnnán: <https://lohkanguovddas.no/se/sameziela-oahpahus/teavsttat-listtut-ja-eara-dokumeanttat/sprakbadsbarnehager>.

Ietjá giellabarggo majna vuorbástuvvin la Anáris Suoman anársámeziela ælládahttemis, gánná giellabiessemodella aneduváj mánájgárden ja skávlán ja buvtij nanos ja buorre gielalásj báhtusijt (Gehtja Pasanen 2015). Todala (2007) ja Pasanena (2015) dutkama vuosedi diedulasjvuolta giellabargo hárráj buktá báhtusijt. Vierti diedulattjat válljit makkir gielav galggá ságastit mánájgárden ja diedulattjat dábdát makkir gielajt máná ávdutjis máhtti ja makkir gielajt sijdan ságasti. Adnit diedulasjvuodav giela ano birra ja adnit gielav majt máná dárbahti ietjasa árggabieiven ja guládimen. Guládibme ja ságastibme la vuodon vaj máná bessi ietja gielav njálmálattjat buktet ja vásedit. Gå adná gielav moatte dájmajn ja kontevstajn de bessi vásedit gielav moattelágásj aktijvuodajs ja dajna oahppat málsudahkes gielav.

Nanos giellamodellaj tjadá ja nanos giella mánájgárden dahká vuodov sámeziela áhpadussaj skávlán. Buorre l adnet guhkesájgeperspektijvav vuodon ja ájádusán adnet álles áhpadusáv mánájgárdes gitta joarkkaskávláj gå barggá sámezielajn mánájgárden ja SAÁ:an. Sámeziella mánájgárden doarjju giellamáhtudagá vuodov ja vájkkut láhkám- ja tjállemávddánimev. Dat vas vájkkut ja nanni oahppamav ja dádjadimev skávlán. Svonni (1993: 180) dáttot mánájda sámezielajn vuostasjiellan la ájnas giella aneduvvá álu ja moatte aktijvuodajn ávddál máná skávláj álgi. Sån aj tjalmos máná ietjá sijddagielajn gå sámeziella dárbahti árra giellaoahppamav duodden gå gielav adnet moattelágásj aktijvuodajn. Ájnas la dajnas jus gielav vuojná ja gullá juohkka bieive mánájgárden ja SAÁ:an, ja jut máná bessi visuálatattjat oahpástuvvat tjállemzielajn duola dagu gáváj, girjij ja plakáhtaj baktu.

Sáme mánájgárde ja mánájgárde sáme ássudagájn

Sáme mánájgárden jali ássudagán, juogu jus galggá rievddat giellaanov mánájjuohkusin jali gielav bisodit, de la vuogas mánájgárdde tjadát ietjasa ævtojt ja plánajt giellabargo gáktuj. Ássjeguovdelis gatjálvisá li: Makkir la mánájjuogos? Makkir sebrudahka la? Makkir ulmijt biedjá ja makkir strategijav galggá adnet vaj jáksá ietjas giellaulmijt? Vuogas la aj guoradallat makkir ressursajt adná lahkabirrusin ja makkir álgoldisævtoj milta barggá. Buorre l aj jus mánájgárdde dahká tjielgga vuogijt gáktu tjuovvolit mánáj giellaanov, ja dan milta dahkat bagádusájt ja njuolgadusájt ma gulluji álles mánájgárddej.

Máná li álu iesjuhtik gielalassj dásen. Ájnas la dábddát mánáj duogátjav. Makkir sijddagiela li mánáj? Le gus dárogiella jali sámegiela, jali goappátja giela? Soajttá aj goalmát giella. Mánáj giellabuvttadimev la aj vuogas guoradallat. Le gus akta giella nannusap nuppe gielas? Ságasti ja dádjadi gus sámegiela? Soajttá máná iesj ij sámasta, valla dádjat giela ja dajna ienemusát dárus ietjá mánájda ja barggijda? Makkir aktijvuodajn adni sámegiela? Segat gus máná dárogiela ja sámegiela guládimen? Ietjá ássje mánájjuohkusa giela gáktuj la jus mánájgárdde l sáme sebrudagán/bájken gánná sámegiella gullu aj ietjá institusjávnnájn, barggosajijn, dájmajn ja asstoájggearienájn. Jus dav dahká de oadtju mánájgárdde ienep dárjav giela gáktuj danen gá sámegiella gullu, vuojnu ja aneduvvá aj mánájgárde álggolín, mij vájkkut mánáj giellaanov aj mánájgárden.

Mánájjuohkusa milta viertti dahkat ulmijt giela gáktuj. Jus máná li sámegiela, de la ulmme nannit ja bisodit giela. Jus li máná reseptijvalassj giellamáhtudagájn gudi e sámasta, valla farra válljiji dárustit de la vuogas ulmme rievddat giela aj produktijvalassj giellan, giellan majt ietja njálmálettat bukti duodden dádjadibmáj.

Jus mánájjuohkusin la navti jut dárogiella segaduvvá sámegiela ja ulmme l oadtjot mánájt sámegiela ja bessat dárogiela oabllomis, jali mánájjuogos gánná máná ienemusát dárusti juska sámegiela máhtti ja dádjadi, de la vuogas dav tjielggasit duosstot ja dahkat ulmijt ma li tjielggasa sihke barggijda ja mánájda. Dav la aj ájnas æjgádij juohket vaj tjielgádit æjgádij vuorddemusájt mánáj giellaáhpadasaj. Æjgátjuohkusin gávnna moattelágásj vuorddemusájt mánáj giellaáhpadasá sisadnuj ja makkir ulme li sámegiela giellaávdánibmáj. Ávkken la dajna gáváv oadtjot æjgádij vuorddemusájt badjel ja tjielgádit mánájgárde giellaáhpadasá ulmijt.

Mánájgárddebarggijda la diedulasj barggovuohke ájnas báhkoboanndudagá ávdánime diehti ja vaj sámegiella galggá liehket giella mij aneduvvá mánájgárden. Divna barggijn viertti liehket sámmi strategijja gáktu dajna barggat vaj mánájda sjaddá tjielgas makkir giella galggá ságastuvvat. Dáhkki aj mánájt sebrudahttet ja dahkat sámegiela aktisasj ulmme majt galggá jáksát. Dákkir hástalusáv máhtta duosstot vuogijn mij doarjju ja arvusmahtta sámegiela, farra gá agev tsuojgodit dárogielaanov. Farra arvusmahttet sámegiela gá garrasit njuolga tsuojggit mánájda juohka bále gá dárusti. Jus máná dárogiela bágojt jali gárgadisájt adni, vaddit sámegiela bágojt gærddádime tjadá. Ietjá vuoge li mánáj stáhkamij oassálasstet vaj nahká rievddat giellaanov sámegiela ja dan baktu vaddet bágojt majt dárbahti ietjasa stáhkamin. Dánna viertti diedon aj mánáj iesjrádálasjvuodav ja sosiálasj avtastallamav vieledit.

Huoman, jus váset la dárbbbo dárogiellaj vaddet sajev mánáj jasskavuoda jali huvso diehti de la ájnas dav dahkat tjielgga ulmijn ja rájáj vaj dárogiella ij ilá álov oablo mánájgárden, valla nav vaj sámeigiella sjaddá guládallamgiella. Dav dáhkki duola dagu giellaavádagáj tjadá tjadádit. Dahkit sierra dárogielak sajev jali ájgev, jali adnit ietjá ráddjidum vuogijt gáktu dárogielav adnet mánájgárden. Dát buojkulvis la prosjevtas ”Rádnastallam” ja la aj aneduvvam julevsáme mánájgárden Vuonak mánájárruhin gánná dahkin ráddjidum fysalassj dárogielsajev gánná máná bessin dárustit jus lij dárbbbo. Báhtusa dassta vuosedin mañenagi ij lim dárbbbo dakkir dárogielsadjáj gá máná sámastahttjáj ja jasska sjaddin sámeigelajn ja dádjadin ulmme li sámástit. Dákkir giellabarggovuogijn li vuorbástuvvam vaj málssot mánáj gielav reseptijvalassj gielas produktijvalassj giellaadnuj. (Kintel, Mikkelsen & Mikkelsen 2013; Andersen 2021.)

Mánájjuohkusin gánná li sieradusá mánáj sámeigielmáhtudagáj gaskan, viertti barggat sihke daj mánáj gudi dárbbahi sámeigielav oahppat, valla aj vieledit dajt mánájt gudi li sámeigielaga ja sámeigielav máhtti vaj sij bessi bisodit ja ávddánit ietjasa gielav. Dáj mánájda la aj tjielgga sámeigielariedná ja rámma ávkken.

Bágoj ja buojkuldagáj oahppam la guovdásj ássje. Báhkoboandudahka ávddán aktan mánáj giellaávddánimijn, ja máná vuorkki bágojt mujttuj mañenagi gá átsádallá gielav. Buojkuldagáj dádjadimev vijdet ja mujton systematisieri gáktu bágojt dádjat ja laset ienep sisanov mañenagi gá oadtju ádá átsádallamijt ja vásádusájt. Sámeigela valjes sájádimvuogádagá diehti l aj viehka ájnas adnet moadda báhkoháme ságastallamijn vaj máná ámastti sájádimstruktuvrajt ja átsádalli gáktu adnet bágojt gárgadisájn. Dáhkki bæjválassj doajmman tjalmostit duola dagu verbajt l.persávnán, jali jus substantijvajt moattelågon sihtá dættodit dáhkki juohket mánájt unnep juohkusijda ja dahkat stáhkusijt gánná avta- ja moattelåhko l sisadno . Ulmme l adnet diedulasjvuodav sájádimij birra ja dajt adnet bæjválassj guládimen.

Muhtem mánájgárde ja SAÁ:a adni giellaplánav gánná hábbmiji barggovuogijt, ulmijt ja sisanov. Dakkir giellaplána li buorre viehkken ja doarjjan barggijda vaj strukturerit giellabargov. Mánájgárde/SAÁ:a giellaplánav ja giellaulmijt luluj vuogas juohket æjgádij vaj bessi sæbrrat giellabarggij. Dajnas sjaddá gielladiedulasjvuohka aktissaj dahkamus ja æjgáda máhtti sæbrrat dasi aj sijdan.

letjá mánájgárde gánná li sáme máná

Ietjá mánájgárde gánná li sáme máná li ja bierriji liehket ájnas giellaariená daj mánájda. Dáj mánájgárdijn li máná sámeigelajn sijddagiellan ja máná gudi e ane sámeigielav sijddagiellan.

Mánárgárdde la álu ájnna sámegiela giellaariedná mánárg lahkabirrusin. Dáj mánárgárdijn ja SAÁ:ajn la aj ávkken dábddát mánárg gielladuogátjav, makkir sámegiela ságasti ja man láhkáj bukti giela. Mánárgárgden máhtti liehket mánárg iesjgudik sámegiela, buojkulvissan mánárg gudi oarjjelsámegiela ságasti ja ietjá mánárg gudi nuorttasámegiela ságasti. Duodden aj mánárg guokta sámegiela. Vuogas la mánárg ja barggijda oahpástuvvat ietjá sámegiela vaj mánárg oahppi li moadda sámegiela. Sáme familja ja berraha li álu stuore ja muhtem berrahijn ságastuvvá álu guovte jali moadda sámegiela, ja moadda familjajn li aj moadda gápte iesjguhtik guovlojs. Dan gáktuj dáhkki aj oahpástuvvat gáptij ietjá guovlojs gá mánárgárde/SAÁ:a guovlo. Makkir giellaguovlon le mánárgárdde ja SAÁ:a? Le gus nuorttan nuorttasámegiela guovlon, Nordlándan julevsámegiela guovlon jali Trøndelárgan ja sisednamin oarjjelsámegiela guovlon? Muhtem mánárgárde li aj árbbedábálasj sámeguovlo álggolin, ja danen la vuogas dábddát makkir sámegiela li mánárgjuohkusin.

Ietjá mánárgárdijn ja SAÁ:ajn la aj vejulasj giellabiese modellav tjuovvot. Muhtem bájkijn, dagu dárogielak mánárgárgden, la unna mánárgjuogos gudi sámegiela fálddagáv galggi oadtjot. Gá la dássju akta mánná mánárgárgden gut galggá sámegiela fálddagáv oadtjot la mánárg jasskavuoda ja sebrudahttema diehti ájnas mánárgárdde bárrárgæhttjá sámegiela ja kultuvrav. Ij la mánárg ávdásvásstádus áhpadit sámegiela ietjádijda jali vuosedallat sámegiela kultuvrraelementajt. Dat gullu mánárgárddebarggij. Adnit farra dav sámegiela majt máhttebihtit ja sebrudahttit álles mánárgárdev sámegiela ja kultuvrraj, ja adnit vuojnnusin sámegiela gálvojt, diŋgajt ja ietjá elementajt. Jus li moadda mánárg gudi galggi sámegiela fálddagáv oadtjot, la ávkálasj tjoahkkit dajt mánárg avta juohkusij. Giela viertti vuorodit vaj jáksát rámmaplána ulmijt. Dav dáhkki organisierit modella milta gánná lahkeoasse l sámegiela. Buojkulvissan dáhkki dahkat sámegiela jgev ja sámegiela bájkev mij mierret goassa ja gánná sámás. Vahkov ja bievjijt dáhkki juohket ájge milta. Ájge bárrámbáttá ávddál máhttá liehket sámegiela jgge muhtem biejve. Dav máhttá hiebadit barggij ja ressursaj milta. Duodden dáhkki ásadit ietjas sámegiela bájkev mánárgárde jali SAÁ:a lahkusin, juogu l álggosadje majt ietja tsieggibihtit jali duola dagu sehka jali gábmá majt adnebihtit sámegiela ariednán. Átsádallama vuosedi sámegiela arienájt nahká buoremusát dahkat jus organisieri persávnáj, ájge ja bájke milta (buojkulvis Elgás, gehtja Todal 2007). Dan láhkáj la aj tjielgas mánárg goassa l sámegiela jgge, gen siegen galggi liehket ja gánná galggi liehket. Dán aktijvuodan luluj aj vuogas guoradallat makkir vejulasjvuoda li lahkabirrusin giela gáktuj. Le gus giellaguovdásj lahkusin gánná li muhtem giela fálddagá? Li gus sámegiela siebre jali ietjá institusjavná gudi aj giela sihti nannit jali oahppat? Gávnnuji gus muhtem ressursaulmutja gev máhttebihtit mánárgárddej gáhttjot ja sijá siegen dájmajt dahkat?

Mánárgárde ja SAÁ:a árggabiejven galggá dahkat sajev sámegeiellaj. Gielalasj doarjjo l sámegeielav lággñit bæjválasj dájmaidja ja guládibmáj álles mánárgárden ja SAÁ:an ja dahkat sámegeielav vuojnnusin. Gatsostit gávájt, bágojt ja plakáhtajt. Válldit adnuj muhtem sáme lávllagijt tjáhkanimbáttán majt álles mánárgárdde máhtta oahppat. Bæjválasj dájmaidja ja rutijnajda dagu gárvvunimbáttán jali bárrámbáttán la aj huj vuogas adnuj válldet sámegeielav ja sáme bágojt ja moallánagájt.

Biebbmo ja bárrámbáddá l vuogas gielladoajmma gánná máná máhtti aktijvalattjat oassálasstet biebmog gárvedibmáj. Dat vaddá vuodov ságastallamij bágojt ja buojkuldagáj birra. Bárrámbáddá l aj aktivitehtta gánná lihpit aktan juohkusin, ja nahkabihtit oassálasstet máná ságastallamijda vaj guládallam ja ságastallam sjaddá sámegeiellaj. Gárvvunibme l ietjá giellabáddá mij buoragit gielladoajmman doajmmá. Gárvvunimen dárbahi máná álu viehkev, ja dat vaddá buorre vejulasjvuodav dialávvggáj. Adnit sáme buojkuldagájt biktasij birra ja gárvvunime birra, ja gatsostihtit bivtasplakáhtajt ja gávájt.

SAÁ

SAÁ la aktan mánárgárdijn ájnas giellaariedná (sámegeielak) mánájda, ja la ájnas váseduvvá navti mánájs ja æjgádijs. Diedulasjvuolta sámegeiela ja kultuvra birra SAÁ:an dahká sáme máná vuosstájváldeduvvi dádjadusájn ietjasa giela ja kultuvra gáktuj. Dutkam vuoset giellaadno familja álgusjbielen merkaj álov sámegeiela giellaávdđánime gáktuj (Svonni 1993). Merkaj dajna álov sáme mánájda jut SAÁ la sáme giellaariedná. SAÁ:an li skávllámáná 1.–4.dásen ja máná sierra dárbojt 1.–7. Dásen. Da li máná skávlláálldarin gudi li ienep áhpadimev oadtjum ja guhkebuvt jáksám giellaávdđánimen jus buohtastahtta mánárgárdemánáj. Dajnas la dárbbo málsudahkes giellaarvusmahttemij mij la hiebaduvvam ávdđánime ja álldarij milta.

SAÁ ij la dagu mánárgárde juogeduvvam sáme SAÁ:ajda jali sáme ássudagájda. Dát merkaj muhtem sajiijn, sierraláhkáj sáme guovlojn, li máná sámegeielajn sijddagiellan ja ieddnegiellan gudi dárbahi giellaarienáv aj SAÁ:an. SAÁ máhtta dajnas vájkkudit sámegeielak mánáj giellaávdđánimev. Dán gáktuj merkaj álov adnet barggijt gudi sámásti vaj mánájda sjaddi ávdđágávva ja vaj máná oadtju állessjattugijt gejna máhtti guládallat. Muhtem SAÁ:ajn máhtti liehket moadda sáme máná, madin ietjá SAÁ:ajn li gallegasj sáme máná. Jus ælla sáme máná SAÁ:an, la huoman ájnas tjalmostahttet ja vuojnnusin dahkat sáme gielav ja kultuvrav.

SAÁ:an sáme mánáj la sæmme láhkáj gá mánárgárden ájnas guoradallat makkir sámegeiela ságastuvvi mánájjuohkusin. Máhtti liehket moadda jali akta sámegeiela sæmme SAÁ:an, ja máhtti aj liehket sieradusá mánáj gaskan man buoragit ságastij ja dádjadij

sáme gielav. Máná li binneþ tijaþ SAÁ:an gá mánáþgárden ja skávlán. Vuogas la danen adnet sáme girjiþ ja nævojt vuojnnusin ja sadjihin. Dahkit aj sáme gielav vuojnnusin galþaj, gávåj ja ietjá tjállusij tjadá SAÁ:an. Dan láhkáj dádjadij sihke sáme máná ja ietjá máná SAÁ:an sáme gielalla ja kultuvrra gullu báþkkáj ja adná árvov.

SAÁ:a rámmapládna (Utdanningsdirektoratet 2021: 18) dættot jut sáme guovlojn galggá SAÁ árvustallat jahkeþlánav sáme jáþijriþmo vuosstij, ja dan láhkáj sisanov ja barggovuogijt hieþadit árþbedábálasj máþto ja viessomvuogij vuosstij jage tjadá. Dájma tjanáduvvam dási li duola dagu duodje, muorþim tjavtjan jali ietjá láhkáj ávkkit luondos ja luohkojs. Dáþkki álggobáþkev adnet álov ja álggon álov liehket. Subttsasiþt gulldalit jali subttsastallat la aj hávsskes vuohke gáktu sáme subttsasiþt, gielav ja árþbedábijþ tjalmostit. Luluj aj vuogas gáþttjot ressurssaulmutþijþt gudi máþtti subttsastallambáttåv tjadádit.

Sáme gielav ja sáme sisanov máþttá tjalmostit málestime ja þárråmbáttå tjadá. Þárråmbáddå la doajmma miþ vaddá vejulasjvuodav guládibmáj ja aktisasþbargguþ. Gå oassálasstá sáme bieþþmoárþbedábijþ SAÁ:an, duola dagu láþþbut sáme gáþkov jali vuossþat þierggjuþtsav bæsså aj sáme sisanov dættodit. Guládallama ja ságastallama tjadá nahká mánáj siegen tjalmostit sáme hållam- ja moalgedimvuogijt. Dav máþttá aj tjalmostit tjalalattþat þus ælla njálmálasj gielalass ressurssas dasi. De dáþkki tþålestit þlakáþtadja ja þiedþat sæþnnáj. Dajna oadþtu málsudahkes gielav adnet.

Dutkam guovtegielak mánáj þirra vuoset viertti gielav aktijvalattþat ja moatten aktijvuodan adnet vaj þuorre giellaávddåþimev oadþtjot ja aktijvalass sáme gielav nannit (Svonni 1993). Dån aktijvuodan la njálmálasj ságastallam ja guládallam vuodon. Dáþkki ságastit mánáj dájmaþ þirra maþt tjadádiþþit, duola dagu tþielggit jali gávvidit maþt dahká, subttsastit ja adnet þuojkuldagáþt, ja mánájþt hássalalit ságastibmáj gå stáþki jali ietjá dájmaþt dahki. Dåt nanni báþkoboannudagáv. Diedulasjvuohþa þuojkuldagáj þirra ma aneduvvi ja málsudahkes repetisþåvnnå þoaþtå mánáj ávkken. Ságastit gávåj, girjiþ ja ietjá þingaj þirra, adnit musihþav doajmmaþ ja gæþttþit duov dáv filmav.

SAÁ:an la aj ávkken sáme sisanov lasedit bæþválass dájmaþda. Þuojkuvissan máþttå sáme gielallaj lávllot rieþádibþiejvvelávllagav. Gárvvunimen máþttå sáme bágoþt adnet ja tþadnat dájmaþt ja stáþkusijþt þiktasiþda ja gárvvunibmáj. Gå mánå ja bargge adni sáme gielav aktijvalattþat idedijþt gå mánå þåþti ja þiejve gietþen gå vas vuolggi, de dahká ja vuoset árvulasj vuodov sáme gielaj þirra SAÁ:an.

Tsuojggima

Sáme gálvo, spela, girje ja diŋga li vuohkasa adnet mánáigárden vaj giella ja kultuvrra bohtá vuojnnusij. Girjijt ja ietjá nævojt gávnabihtit www.ovttas.no næhttabielen gánná máhttebihtit dajt luojkkat.

Sáme giellaguovdátjijn li aj fáladagá ja ressurša. Válde aktijvuodav giellaguovdátjijn lahkabirrusin jali gehtja sijá næhttabielev sijá dájmaj ja fáladagáj birra. Dánna gávna listav divna giellaguovdátjij Vuonan: <https://sametinget.no/sprak/samiske-spraksentre/?sprak=1>.

Sámedikkijn la prosjækta “Sáme máná ádá sebrudaklanján”, gánná hálijdi rievdadimev dahkat sáme mánáigárddestruktuvaran vaj sáme árbbedábes ja filosofijjas vuolggá. Ulmme l áttjudit sáme pedagávgálasj metávdájt. Lágá ienep dánna:

<https://sametinget.no/barnehage/barnehageprosjektet-sami-manat-odda-searvelanjain-samos/>

Vuollelin tjuovvu muhtem giellanævo ma ávkken báhti gá barggá sámeielaj mánáigárden ja SAÁ:an:

- Gielladájma ÁGOR:ij nuortta-, julev- ja oarjjelsámeielaj.
(ÁGOR/ÁGÅR/MAGE):
 - Oarjjelsámeielaj: https://ovttas.no/sma/girji_gieledarjomh-magese
 - Julevsámeielaj: https://ovttas.no/nb/girji_gielladajma-agarij
 - Nuorttasámeielaj: https://ovttas.no/girji_gielladoaimmat-agorii
- Plakáhtta, filmma ja spella dábdáj birra, nuortta-, julev- ja oarjjelsámeielaj: <https://ovttas.no/node/35366>
- Spela rijmmalotto, sjoappkabágo, muv vuostasj lotto ja nieljega. Nuortta-, julev-, ja oarjjelsámeielaj. <https://lohkanguovddas.no/smj/rijmmalotto-muv-vuostasj-lotto>
- Sáme gápte ja ietjá gávne: https://ovttas.no/filbma_koaffar-manaidgarddiide
- Girjasj “Sáme kultuvrradadjadus mánáigárdijn ja skávlájn”. Gávnu dárogiellaj, nuorttasámeielaj ja julevsámeielaj. Boahtemin la aj oarjjelsámeielaj. <https://lohkanguovddas.no/smj/samegiela-ahpadus/manajgardde/girjasj-same-kultuvrradadjadus-manajgardijn-ja-skavljajn>
- Girje *Samiske stemmer i barnehagen*. Fønnebø, Swart og Jernberg (2021): <https://www.cappelendamm.no/samiske-stemmer-i-barnehagen-9788202664619>
- Bravo-stáhkus nuortta-, julev- ja oarjjelsámeielaj: <https://www.bravoleken.no/produkter/bravo-kickstart-samisk>

- Snakkepakken sáme giella: <https://www.snakkepakken.no/produkt/snakkepakken-samisk/>
- Polyfino, digitála nævvu báddiduvvam girjij nuorttasáme giellaj ja oarjjelsáme giellaj: <https://www.ilteducation.no/tools/polyfino-barnehage/>

Máhttebihtit aj girjijt oasstet muhtem almmudagáj tjadá, dagu:

- Davvi Girji: <https://shop.davvi.no/>
- Tjállij Almmudahka: <http://calliidlagadus.org/web/?giella1=nor>
- Idut: <https://www.idut.no/>

Girjálásvuohta

- Andersen, Birgit 2021: Vuonak sámemáná – den lulesamiske barnehagen «fra fjorden». – Bente Fønnebo, Anne Lise Johnsen Swart og Unni Jernberg (dåjm.), *Samiske stemmer i barnehagen*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk. 200–216.
- Baal, Berit Anne Bals 2004: *The acquisition of grade alternation in North Saami*. Nordlyd 32.1:1–27.
- Baal, Berit Anne Bals 2009: Substantiivvaid máttaluohkát mánáidgielas. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (dåjm.), *Sáhkavuoruin sáhkan*. Dieđut 2009:1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 42–53.
- Baal, Berit Anne Bals 2020: Jiednadibme, báhkoadnem ja gárgadisdaikkam. *Gielladájma ÁGÁRIJ. Árra giellaávddánime registrerim – bæjválasj aktan dájman*. Sáme láhkámguovdásj/Nasjonalt Senter for samisk i opplæringa. Karasjok: Davvi Girji.
- Baker, Colin & Wrights, Wayne E. 2021: *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Bilingual Education & Bilingualism: 127. Bristol: Multilingual Matters. Blue Ridge Summit.
- Barnehageloven 2005: *Lov om barnehager (LOV-2005-06-17-64)*. Lovdata. Viettjaduvvam dássta: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64#KAPITTEL_1
- Barne- og familiedepartementet 2003: *FNs konvensjon om barnets rettigheter (Barnekonvensjonen)*. Viettjaduvvam dássta: https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178_931-fns_barnekonvensjon.pdf
- De Houwer, Annick 2021: *Bilingual Development in Childhood* (Elements in Child Development). Cambridge: Cambridge University Press.
- Egeberg, Espen 2016: *Flere språk–flere muligheter*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Fjellheim, Elin 2007: *Morfologisk utvikling i sørsamisk L2-tilegnelse*. D-uppsats, Umeå universitet.
- Høigård, Anne 2019: *Barns språkutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ijäs, Johanna Johansen 2009: Mun válddá dán – Giellaočcodeaddji máná ovdemus árramorfologalaš vearbajojahanvuogit. – Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander (dåjm.), *Sáhkavuoruin sáhkan*. Dieđut 2009:1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. 54–69.
- Ijäs, Johanna Johansen 2011: *Davvisáme giella finihitta veabahámiid sojahanvuogádaga*

- očcodeapmi vuollet golmmajahkásaš máná gielas.* Kárášjohka: Davvi Girji.
- Kintel, Ingrid & Mikkelsen, Inga & Mikkelsen, Mathias 2013: Rádnastallama ájnna njuolgadus le sámástit!. – *Bårjås 2013. Luotta - sáme oahppása ja dâlusj bátsadisá.* Árran julevsáme guovdásj. 6–13.
- NOU 2016:18: *Hjertespråket.* Viettjaduvvam dássta: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-18/id2515222/?ch=1>
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (LOV-1998-07-17-61) Lovdata.* Viettjaduvvam dássta: <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>
- Pasanen, Annika 2015: *Kuávsui já peeivičuová. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen Revitalisaatio [Morgen og dagslys'. Revitalisering av inarismisk].* Uralica Helsingiensia 9. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Pulk, Marit Inger M. 2019: *Språklydproduksjon hos nordsamiske fireåringer.* Masteroppgave. Nord Universitet.
- Sámi Giellagálldo u.å.: Informasjon om de samiske språkene. Viettjaduvvam dássta: <https://www.giella.org/about-sami>
- Svonni, Mikael 1993: *Samiska skolbarns samiska : en undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext.* Umeå: s.n.
- Todal, Jon 2007: *Samisk språk i Svahken Sijte: sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule.* – *Dieđut*, 1. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta. 147–158.
- Todal, Jon 2019: Samisk språk i Noreg. Samiske veivisere. Viettjaduvvam dássta: <https://samiskeveivisere.no/article/samisk-sprak-i-noreg/>
- Utdanningsdirektoratet 2021: Rammeplan for SFO. Viettjaduvvam dássta: <https://www.udir.no/utdanningslopet/sfo/rammeplan/>
- Åhpadusdirektoráhtta 2017: Rámmapládna mánájgárdáj. Viettjaduvvam dássta: <https://www.udir.no/globalassets/filer/barnehage/rammeplan/rammeplan-for-barnehagen-lulesamisk2-2017.pdf>